ئىستىقلال

1999 - يىل 3- ئاي 3- سان

DOĞU TÜRKİSTAN MİLLİ MERKEZİ YAYIN ORGANI İSTİKLAL خەلقارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزىنىڭ ئورگان گېزىتى

خەلقارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىنىڭ

شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى يېڭى دوكلادى

1999 - يىلى 2 - ئاينىڭ 17- كۈنى

خەلقارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى يېقىندا يەنە شەرقىي تۈركىستاندا بولتۇر يۈز بەرگەن ئۆلۈم جازالىرى، قانۇنسىز تۇتقۇن قىلىشلار ۋە تۈرمىلەردىكى يولسىز قىيىن قىستاقلار ھەققىدە جىددىي نەتىجىلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى ھەمدە خىتاي ھۆكۈمىتىدىن ، شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي قاراشلىرى ئوخشاش بولمىغانلارنىڭ ، ھۆكۈمەتكە قارشى مۇجادىلە قىلىۋاتقانلارنىڭ ۋە دىنىي دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلارنىڭ قانۇنسىز ھۆكۈملەردىن ئازات قىلىنىشىنى قاتتىق تەلەپ قىلدى.

دوكلاتتا ، 1997 - يىلىدىكى غۇلجا قانلىق قىرغىنچىلىقىغا مۇناسىۋەتلىك دەپ قولغا ئېلىنغان ئالىمجان، تۇرسۇن مەمەت، ئابدۇشۇكۇر ، ئابلەت ساتتار ، ئابدۇررازاق شەمسىدىن، ئابدۇخالىق ئابدۇرىشىت، ئابدۇلھەكىم ئابلىتىپ، خۇدىيىمبەردى بەگزادە، قەشقەردە قولغا ئېلىنغان ياسىن قارى، ئابلا كېرىم، ھېجاڭ ئۆلكىسى يېڭۈ شەھىرىدە قولغا ئېلىنغان 20 نەپەر ئۇيغۇر ، ئۈرۈمچىدە قولغا ئېلىنغان قەھرىمان ئابدىكېرىم قاتارلىقلارنىڭ ناھەق قولغا ئېلىنىش ئەھۋالى ۋە ھازىرقى خەتەرلىك تەقدىرى تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

دوكلاتتا يەنە ئۈرۈمچىدىكى ئاتاغلىق تىجارەتچى رابىيە قادىرنىڭ ئىنسانى ھوقۇقىنىڭ پۈتۈنلەي دەپسەندە قىلىنغانلىقى، ئۇنىڭ ئېرىنىڭ ئامېرىكىغا كەتكەنلىكى سەۋەبى بىلەن بارلىق خىزمەت ، ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلانغانلىقى شۇنىڭدەك كېيىنكى ۋاقىتلاردا قولىدىكى پاسپورتىنىڭ تارتىۋېلىنغانلىقى ۋە ئۈرۈمچىدىن تاشقىرىغا چىقىشى چەكلەنگەنلىكى پاش قىلىنغان.

دوكلاتتا يەنە، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھەقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر دەرىجىدە ئىكەنلىكى ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

بۇ قېتىم مەخسۇس شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە چىقىرىلغان 6 بەتلىك بۇ دوكلاد ، ئۇيغۇرلار مەسىلىسىنىڭ دۇنيا سەھنىسىدە مۇھىم ئورۇن ئىگەللىگەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

1999 - يىل خىتايغا بالايى ئاپەت يىلى

جاڭ زېمىن يېقىندا بىرمۇ مۇخالىفەت پارتىيەگە يول قويماسلىق، جەمىيەت ئامانلىقىنى بۇزغان ھەرقانداق كىشىنى يوق قىلىش يولىيورۇقىنى بەرگەندىن كېيىن خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ رەھبىرى شۈي ۋېنلىنى قولغا ئېلىپ 18 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلدى.

1999 - يىلى خىتاي تارىخىدا زور ئەھمىيەتلىك يىل بولىدۇ. خىتاي رەھبەرلىرىگە چوڭ ئاۋارىچىلىقلار تۇغۇلىدىغان يىل بولىدۇ. بۇ يىل تەنئەنمىن ۋەقەسىنىڭ 10 يىللىقى، تىبەت مۇستەقىللىق قوزغىلىڭىنىڭ 40 يىللىقى، دۆلەت بايرىمىنىڭ 50 يىللىقى . جاڭ زېمىن مەركەزدە لى پېڭنىڭ بىۋاستە بېسىمىغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. دېموكراتچىلارنىڭ بېسىمىغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. لى پېڭ : قارشى پارتىيە مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدەك قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىدۇ- دېگەن.

ئەگەر 1999 - يىلى خىتايدا قالايمىقانچىلىق يۈز بەرسە، ھېچكىم تىنچلىق بىلەن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ياۋروپادىكى ئاۋازى ۋە ۋەكىلى بولغان ، 1990 - يىلىدىن بېرى شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ياۋروپا جامائەتچىلىكىگە، ھۆكۈمەتلىرىگە، خەلقارا ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا ئاڭلىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكى 14 - فېۋرال كۈنى 10 - قېتىملىق ئالىي قۇرۇلتىيىنى ئۆتكۈزدى. قۇرۇلتايغا 120 دىن ئارتۇق ئەزا بىلەن بىرلىكتە، بۇ بىرلىكنىڭ ۋە ئۆيېپونىڭ سابىق باشلىقى ئەركىن ئالىپتېكىن، دۇنيا ئۇيغۇر ياشلار قۇرۇلتىيىنىڭ باشلىقى ئۆمەر قانات، شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزى ئىنفورماتسىيون مەركىزىنىڭ باشلىقى ئابدۇجېلىل قارىقاش قاتارلىقلارمۇ قاتناشتى.

قۇرۇلتاي ۋەزىپىلىرىنى تاماملىغاندىن كېيىن بىرلىكنىڭ باشلىقلىقىغا ئەسقەرجاننى، مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا ئابدۇجېلىل قارىقاشنى، باش كاتىپلىقىغا ئادىل نۇردۇننى سايلاپ چىقتى.

شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزى ۋەتەن فوندى

بانكا ھساپ نومۇرى : تۈركىيە ئىش بانكىسى جالالئوغلۇ شۆبىسى - ئىستانبۇل

1095 - 301000 - 3203335

(ئىشانەئۈچۈن ۋەتەن فوندى تامغىسى بېسىلغان نومۇرلۇق تالون بېرىلىدۇ !!!)

شېھىدلەر ئۈچۈن مەۋلۇد

6 - فېۋرال كۈنى ئىستانبۇلدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلاردىن 200 دىن ئارتۇق كىشى شەرقىي تۈركىستان ۋەقپى مەدەنىيەت تەتقىقات مەركىزى زالىغا توپلۇنۇپ، غۇلجا قانلىق قىرغىنچىلىقىنىڭ ئىككى يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ، ۋەتەن يولىدا قۇربان بولغان شېھىدلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ مەۋلۇد ئۆتكۈزدى ھەمدە خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان زۇلۇملىرىنى ئەيىپلىدى.

ئىستانبۇلدا نامايىش

6 - فېۋرال كۈنى ئىستانبۇلدىكى يۈزلىگەن شەرقىي تۈركىستانلىق ياشلار خىتاي كونسۇلخانىسى ئالدىدا نامايىش ئۆتكۈزۈپ، غەزەپ بىلەن « 21 - ئەسىر شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئەسىرىدۇر » دەپ شۇئار توۋلاپ، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى قانلىق قىرغىنچىلىق ۋە تۇتقۇنلىرىغا قارشى نارازىلىق بىلدۈردى. كونسۇل دەرۋازىسىدىكى دۆلەت گېربىنىڭ ئۈستىدە ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق لەپىلدىدى.

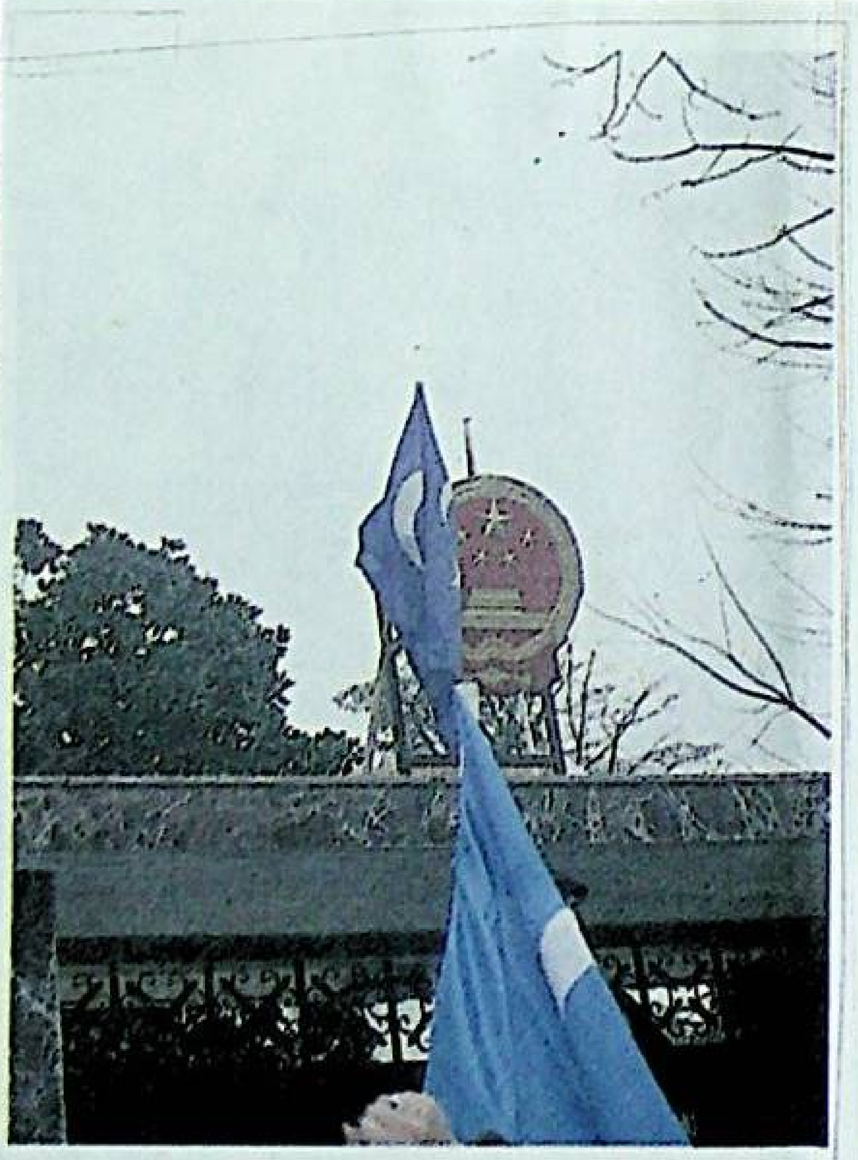

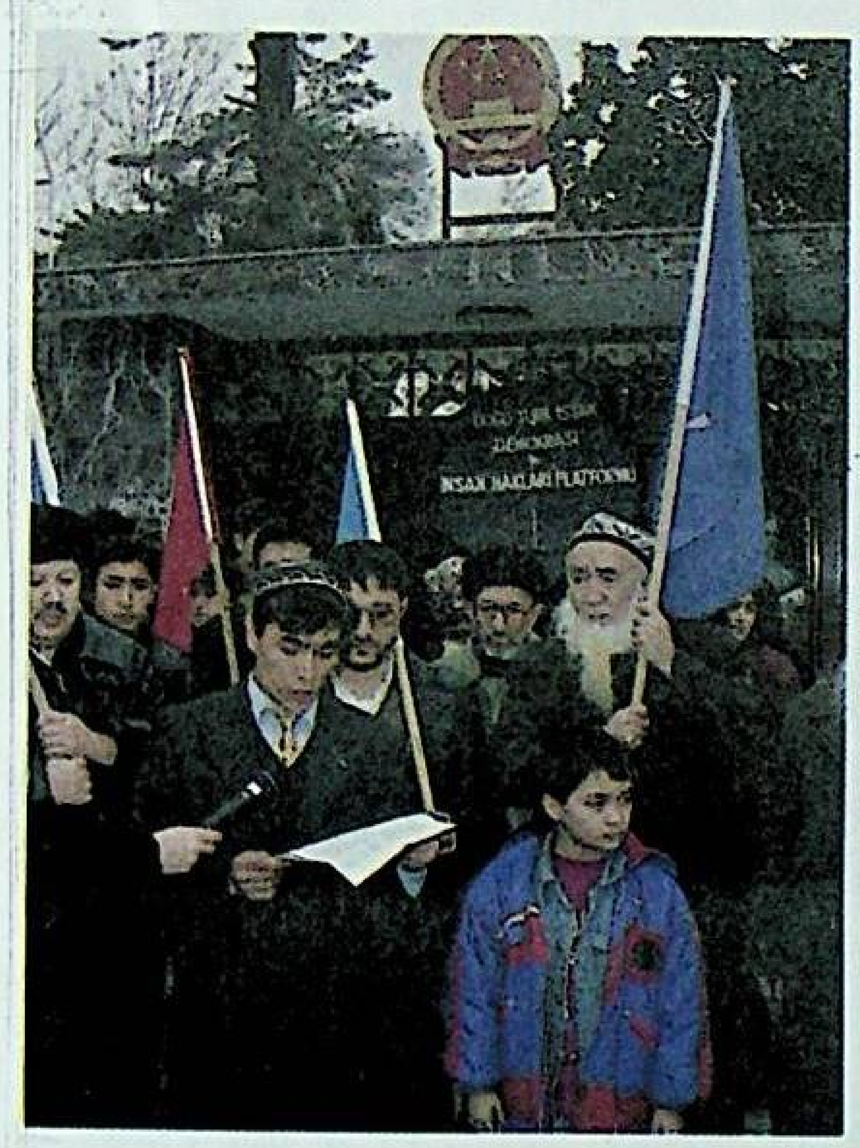

ئىستانبۇل خىتاي كونسۇلىغا قادالغان شەرقىي تۈركىستان كۆك بايرىقى.

قازاقىستاندىكى ئۇيغۇرلار تەشكىلاتلىرى مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئۆتكۈزدى

بۇ يىل 2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى قازاقىستاندا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان « ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى » ئالمائاتا شەھىرىدە مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، قازاقىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ، يېقىندا شەرقىي تۈركىستاندىن قېچىپ چىققان ئۈچ نەپەر سىياسىي پانالىق تىلىگەن ئۇيغۇر ياشنى خىتاي ھۆكۈمىتىگە تاپشۇرۇپ بەرگەنلىكىگە نارازىلىق بىلدۈردى.

ئوتتۇرا ئاسىيادا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ يېتەكچىلىرى تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈلگەن بۇ يىغىنغا چەتئەللەرنىڭ ۋە قازاقىستاننىڭ بولۇپ 30 دىن ئارتۇق مۇخبىر ۋە كۆزەتكۈچىلەر قاتناشتى. يىغىندا قەھرىمان خوجامبەردى، يۈسۈپ مۇخلىسى قاتارلىقلار ئەھۋالنى تونۇشتۇردى ھەمدە مۇخبىرلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەردى.

سىدنېي شەرقىي تۈركىستان جەمىيىتىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى

ئاۋىستىرالىيە شەرقىي تۈركىستان جەمىيىتىنىڭ سىدنېي شەھىرىدىكى شۆبىسى 21 - فېۋرال كۈنى 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيىنى ئۆتكۈزدى. قۇرۇلتايغا بۇ شۆبىنىڭ پەخرى باشلىقى ، ئاۋىستىرالىيە شەرقىي تۈركىستان جەمىيىتىنىڭ باشلىقى ئەخمەت ئىگەمبەردى باشلىق 50 تىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى.

ۋەكىللەر خىزمەت دوكلادىدىن كېيىن ، نۆۋەتتىكى ۋەزىپىلىرىنى ئايدىڭلاشتۇردى.ھەمدە سايلام ئارقىلىق ھۆسەن ھەسەننى جەمىيەت باشلىقى، دىلمۇرات ئابباسنى مۇئاۋىن باشلىق ، ھېكمەت ھەسەنوۋنى كاتىپ ۋەزىپىسىگە تەيىنلىدى.

خەلقارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى تەكىتلىدى:

قازاقىستان چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىلغان ئۈچ ئۇيغۇر ئۆلۈمگە دۇچ كەلدى

1999 - يىلى 2 - ئاينىڭ 16 - كۈنى رېيتېر تەشكىلاتىنىڭ تەكىتلىشىچە: يېقىنقى يىللاردىن بېرى، ئاگېنتلىقىنىڭ بېيجىڭدىن خەۋىرى : خىتايلار سىياسىي جىنايەتچىلەرگە ئۆلۈم جازاسى

ئۈچ نەپەر ئۇيغۇر يېقىندا قازاقىستان تەرىپىدىن بېرىۋاتقان بىردىن - بىر رايون بولغان شىنجاڭدا مىللى خىتايغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى. ئۇلار قىيىن - قىستاقلارغا ، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلەرگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن بۇ بەلكىم ئۆلۈمگە دۇچ كېلىشى مۇمكىن. خەلقارا ئۈچ كىشىنى تۇتۇش بۇيرۇقى چىقارغاندى.

كەچۈرۈم تەشكىلاتى مۇنداق دەپ تەكىتلىدى: بىر خىتايلار بۇ دوكلاتقا ھازىرغىچە پوزىتسىيە نەچچە ئاي بۇرۇن، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى دۆلەتلەردىن بىلدۈرمىگەن بولسىمۇ، خىتايدا تۈرك تىلىدا پاناللىق تىلىمەكچى بولۇپ كەلگەندە قولغا ئېلىنغان سۆزلىشىدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ماكانى ۋە يېقىنقى بىر خەمىت مەمەت، قاسىم مەخپىر، ئىلياس زوردۇنلار نەچچە يىلدىن بېرى مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان خىتايغا مەجبۇرى قايتۇرۇلدى. بۇ خەۋەرنى قۇرۇش ئۈچۈن كۆرىشىۋاتقان شىنجاڭدا، دىنى قازاقىستاننىڭ رادىئوسى خەۋەر قىلدى. زوراۋانلىق ۋە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قارشى

لوندوندىكى كىشىلىك ھوقوق تەرەپدارلىرى ھەرىكەت ئېلىپ بېرىلدى. شىنجاڭ - قازاقىستان ۋە 2 ئۇلارنىڭ قىيىن - قىستاقلارغا ، شۇنىڭدەك ئۆلۈم ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيىتى بىلەن ھەمدە ئافغانىستان، جازالىرىغا دۇچ كېلىشىدىن ئەنسىرىمەكتە. كەچۈرۈم پاكىستان بىلەن چېگرىداش. خىتاي سابىق سوۋېت جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن ئىقتىسادى مۇناسىۋەت ئورناتتى ھەمدە ئۇلارغا ئۇيغۇرلارنىڭ بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىگە ياردەم بەرمەسلىك بېسىمى ئىشلەتتى.

خەلقارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى قازاقىستاننىڭ ئۈچ ئۇيغۇرنى ، ئىنسانلارنىڭ كىشىلىك ھوقوقى قاتتىق دەپسەندە قىلىنىۋاتقان خىتايغا قايتۇرۇپ بېرىشىنى خەلقارا ئەھدى كومىتېتىنىڭ نىزامنامىلىرىگە قاتتىق خىلاپلىق قىلغانلىق دەپ كۆرسەتتى.

ئۆتكەن ئاي خىتاي، 1997 - يىلى ئون نەچچە كىشىنىڭ ئۆلۈمى ۋە نەچچە يۈز كىشىنىڭ يارىلىنىشىغا سەۋەبچى بولغان خىتايلارغا قارشى پارتلاتقۇچ ھەرىكەتلەرگە قاتناشتى دىگەن ئۈچ ئۇيغۇرغا ئۆلۈم جازاسى بەرگەن ئىدى.

شاڭگاڭدا خىتاي دۆلەت بايرىمىدا دۆم ئېسىپ قويۇلغان دۆلەت بايرىقى.

15 - فېۋرال كۈنى كەچتە تۈركىيىنىڭ 38 تېلېۋىزىيە قانىلىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئايىيولتۇزلۇق كۆك بايرىقى بىر نەچچە مىنۇتقىچە داۋاملىق كۆرسىتىلدى. شۇ كۈنى ئۇيغۇرلار بايراقلىرىنى لەپىلدىتىپ مۇھىم يىغىنغا قاتناشقان ئىدى

ئالبرىت خىتاينىڭ تەكلىۋىنى رەت قىلدى

ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئالبرىت بۇ يىل 1 - ئايدا ئامېرىكا - خىتاي مۇناسىۋىتىنىڭ 20 - يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ھاراق زىياپىتىنىڭ باش رىياسەتچىلىك تەكلىۋىنى رەت قىلدى ھەمدە خىتاينىڭ يېقىندا 30 نەچچە نەپەر دېموكراتچى يېتەكچىلەرنى، ئىشچىلار ھەرىكىتى بىلەن بىرلىشىپ كېتىشتىن ساقلىنىش مەقسىدىدە قولغا ئالغانلىقى ، ئامېرىكىنىڭ دۆلەت مۇداپىئە تېخنىكىسىنى ئوغۇرلىغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بۇ تەكلىپنى رەت قىلغانلىقىنى بىلدۈردى.

كلىنتون بۇلتۇر 6 - ئايدا خىتايغا بارغاندا پەيدا قىلغان سۈنئى ئىللىق مۇھىت ئاللىقاچان يوقالدى. ئەگەر ۋاشىنگتون ھۆكۈمىتى كلىنتوننىڭ مەھكىمە ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولمىغان بولسا، جۇڭگونىڭ يېقىنقى دېموكراتىيىنى باستۇرۇش ئىشلىرى ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتىنى بۇرۇنلا جىددىلەشتۈرگەن بولاتتى.

خىتاينىڭ بۇ خىل باستۇرۇشلىرى ئامېرىكىنىڭ 60 نەچچە نەپەر پارلامېنت ئەزاسىنىڭ كلىنتونغا ، خىتاي سىياسىتىدە قاتتىق بولۇش تەلىۋىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىغا سەۋەپ بولدى . ئالبرىتمۇ دەل مۇشۇ سەۋەپلەردىن خىتاينىڭ تەكلىۋىنى رەت قىلدى.

كېيىنكى 20 يىل ئىچىدە خىتاي ئامېرىكىغا ھەدەپ جاسۇس كىرگۈزۈپ ھەربى پەن - تېخنىكا ئوغۇرلىدى. خىتايلار 2 ئامېرىكا شىركىتىنى ۋاستە قىلىپ راكېتىلىرىنى ئۆزگەرتىپ لايىھەلەپ چىقتى. بۇ تېخنىكىنى راكېتا قويۇپ بېرىش، ئاتوم بومبىسىنى قويۇپ بېرىش تېخنىكىسىدا قوللىنىشى مۇمكىن .

(جۇڭگو رىباۋ خەۋىرى)

شاڭخەيدە پارتلاش ۋە نامايىش

بۇ يىل يېڭى يىلدا، شاڭخەينىڭ نەنتۇڭ شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىغا قويۇلغان بومبا پارتلاپ 18 ساقچى ئۆلگەن. شاڭخەيدە كەڭ كۆلەملىك نامايىش بولۇپ، كوچىغا چىققان خەلق « جۇڭگوغا دېموكراتىيە كېرەك » ، « كوممۇنىزىمنى ئەخلەت ساندۇققا تاشلايلى » ، « ئەركىن، ھۆر ، دېموكراتىك يېڭى جۇڭگو قۇرايلى » ، « ياشىسۇن گومىنداڭ » ، « ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئەركىنلىك » دەپ شوئار تۈۋلىغان.

(ئۇيغۇر ئاخبارات مەركىزى خەۋىرى)

خىتاي ئوفىتسېرلىرى جاڭ زېمىننىڭ گېلىغا ئېسىلدى

جاڭ زېمىن خىتاي بويىچە مەبلەغ يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلىش، ئىشچى ۋە كادىرلىرىغا بېرىلىدىغان مائاشنى ھەل قىلىش مەقسىدىدە پۈتۈن ئەسكىرى قىسىملارنىڭ كونتروللۇقىدىكى ھەربى سودا - سانائەت شىركەتلىرىنى تۈيۈقسىز بۇيرۇق چۈشۈرۈپ دۆلەتكە ئۆتكۈزىۋالدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەربى قىسىملار ھەربى تېخنىكا يېڭىلاش، مەشىق ئېلىپ بېرىش خىراجەتلىرىنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى باھانە قىلىپ ، جاڭ زېمىننىڭ سىياسىتىگە ھەر خىل شەكىل ۋە ھەرخىل يوللار بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە. جېفاڭجۈنباۋ گېزىتىدە يېزىلغان بىر پارچە ماقالىدا بۇ خىل قارشىلىق روشەن ئىپادىسىنى تاپتى.

ئامېرىكىدا خىتايغا قارشى ئاۋاز كۆپەيمەكتە

جاڭ زېمىن بۇلتۇر 12 - ئايدا خىتاينىڭ مەڭگۈ دېموكراتىك سىستېمىغا كۆچمەيدىغانلىقىنى جاكالىغاندىن كېيىن يەنە ئامېرىكىنى « دىققەت قىلىدىغان دۈشمەن » دەپ ئېلان قىلدى. خىتاي دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنىڭ بىر دوكلادىدا « ئامېرىكا يوشۇرۇن دۈشمىنىمىز » دەپ ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلدى. خىتاينىڭ تەيۋەن، تىبەت مەسىلىلىرى ۋە جەنۇبى دېڭىزدىكى نېفىت مەنبەئەتلىرى مەسىلىلىرىدە ئامېرىكا بىلەن ئىختىلاپلىرى بار . ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىمۇ خىتاينى يوشۇرۇن دۈشمەن دەپ ئېلان قىلدى. ئۇلار خىتاي ئارمىيىسى مەبلىقى ئاز ، مەشىقى يوق بولسىمۇ ئاتوم بومبىسى بار ئارمىيە ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. بەش بۇرجەكلىك بىنا بۇلتۇر پارلامېنتقا يوللىغان خىتاي ھەربىلىرىگە باغلىق بىر دوكلادنى كۆرۈپ ، خىتايغا قاتتىق سىياسەت يۈرگۈزۈش تەرەپدارلىرى قاتتىق ئەنسىرەشكە باشلىدى.

ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنىڭ بىر دوكلادىدا، شەرقىي جەنۇبى ئاسىيانىڭ بىخەتەرلىك مۇداپىئەسى ۋە تەيۋەنگە كېلىدىغان خەۋپ - خەتەر ھەققىدە توختالغان بولۇپ ، بۇنى كۆرگەندىن كېيىن، خىتايغا قارشى قاتتىق بولۇش تەرەپدارلىرىنىڭ ئامېرىكا پارلامېنتىدىكى ئاۋازى كۈچىيىشكە باشلىدى.

ئامېرىكا - خىتاي ئىنسان ھەقلىرى مۇزاكىرىسى باشلاندى

توختاپ قالغىلى بەش يىل بولغان ئامېرىكا - خىتاي ئىنسان ھەقلىرى مەسىلىلىرى مۇزاكىرىسى يەنە باشلاندى. گەرچە دېموكراتىك خىتايلارنىڭ ھەرىكەتلىرى ۋە دۇنيا ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرى مۇزاكىرىنى كەينىگە سۈرۈشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ۋاشىنگتوندا ئىككى كۈنلۈك سۆھبەت رەسمىي باشلاندى. ئامېرىكا پارلامېنتوسى ، خىتايلار باستۇرۇشنى داۋاملاشتۇرىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا خىتاي بىلەن ئىنسان ھەقلىرى مەزمۇنىدىكى سۆھبەتنى ئېلىپ بېرىش خاتا دەپ قارىدى. خىتاي تەرەپ بولسا قانلىق باستۇرۇشلىرىنى ئىنسان ھەقلىرىگە مۇناسىۋەتلىك دەپ قارىمايدۇ.

ئىنسان ھەقلىرى تەتقىقاتچىلىرى، خىتاينىڭ ، چېكىدىن ئاشقان ئىنسان ھەقلىرىنى دەپسەندە قىلىدىغان ھەرىكەتلىرىگە ئەمدى يەنە قانداق باھانە كۆرسىتىدىغانلىقىغا دىققەت قىلماقتا. دىنى ئېتىقات مەسىلىلىرىدىمۇ ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزلىرىنىڭ ئوخشىمىغان قاراشلىرىنى تەكىتلەپ كەلدى.

بۈيۈك بىرلىك پارتىيىسىنىڭ باشلىقى مۇھسىن يازىجىئوغلۇ مىللى مەركەز ھەيئەتلىرى ۋە ئاممىنى مۇئاۋىن باشلىقى سېيىت تارانچىنىڭ ئۆيىدە يوقلىدى.

تۈركىيە - چىن مۇناسىۋەتلىرىدىكى قىيىنچىلىق

(ھۆررىيەت گېزىتىنىڭ 1999 - يىلى 12 - فېۋرال ماقالىسى)

ئاپتورى : ھۆررىيەت گېزىتىنىڭ ئەنقەرە ۋەكىلى ئاتاغلىق سىياسىي يازار سەدات ئەرگىن

تۈركىيە، چېچەنىستاننىڭ روسىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردە پەيدا قىلغىنىغا ئوخشاش بىر قىيىنچىلىققا بۇ قېتىم شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى سەۋەبىدىن ، چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەردە دۇچ كېلىۋاتىدۇ.

قىيىنچىلىقنىڭ مەركىزىدە، سىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن كۆچۈپ كېلىپ تۈركىيەگە يەرلەشكەن تۈركلەرنىڭ پائالىيەتلىرىنىڭ ھەرزامان چىننىڭ تۇپراق پۈتۈنلىكىنى نىشان قىلغان ھالدا شەكىللىنىشى ياتىدۇ. بۇ پائالىيەتلەر، شەرقىي تۈركىستان كۆچمەن جەمئىيەتلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ۋەقپىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.

بېيجىڭنىڭ خاتىرجەمسىزلىكىنىڭ چوڭقۇرلىشىشى ۋە ئەنقەرەگە نىسپەتەن گۇمانلىق قاراشقا يول ئاچقان نۇقتا، بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ بەزى سىياسىي پارتىيەلەرنىڭ ۋە دۆلەت مەسئۇللىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەنلىكىدىن ئىبارەت.

ئەپسۇسكى، ئانا ۋەتەن، دېموكراتىك سول پارتىيە ۋە دېموكراتىك تۈركىيە پارتىيەلىرىنىڭ بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى تۈركلەرگە مەسئۇل دۆلەت مىنىستىرى پروفېسسور ئاھمەت ئەندىجاننىڭ بۇلتۇر 11 - ئايدا بۇ ۋەقپنىڭ يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزىدە «شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى» دىن ئېغىز ئېچىشى مۇناسىۋەتلەردە جىددىي بىر سوغۇقلۇققا يول ئاچتى.

بېيجىڭ ، سىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى ، ئۆز ئىگىدارچىلىقىدىكى چېگرانىڭ ئىچىدىكى رايون ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، بۇ سۆزلەرنىڭ ئۆز تۇپراق پۈتۈنلىكىنى نىشان قىلغانلىقىنى ئەنقەرەگە بىلدۈردى.

چىن يالغۇزلا دىپلوماتىك يوللاردىن خاتىرجەم بولالمىغانلىقىنى بىلدۈرۈپلا قالماستىن، قولىدىكى كارتىنى تۈركىيەگە قارشى ئىشلىتىشكە باشلىدى. بۇنىڭ ئەڭ ئوچۇق ئىپادىسى ، بۇلتۇر 12 - ئايدا بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى خەۋپسىزلىك كومىتېتىدا ، قىبرىس مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنغاندا كومىتېتنىڭ دائىمىي ئەزاسى بولغان چىننىڭ ، قىبرىس رۇم دائىرىلىرىنى قوللايدىغان بىر قارارنىڭ چىقىشىدا باش لىڭشىتىشى بولدى. چىن ، بۇ پوزىتسىيەسىنىڭ تۈركىيەنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەزمۇنىدىكى «دىققەتسىز مۇئامىلىسى» گە نىسپەتەن بىر جاۋاب ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى. بۇ مەسىلىلەر ئەنقەرەدىكى تەسىرىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كۆرسەتتى. مەسئۇت يىلماز باش مىنىستىرلىقتىن ئايرىلىشتىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى (12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى) بىر ھۆججەت تارقىتىپ، پۈتۈن دۆلەت ئەرباپلىرىغا چىن خەلق جۇمھۇرىيىتىنى خاتىرجەمسىزلەندۈرىدىغان ھەر قانداق ھەرىكەتلەردىن نېرى تۇرۇش ھەققىدە يوليورۇق بەردى.

ھۆججەتتە، ئىسمى ئاتالغان ۋەقپ ۋە جەمئىيەتلەرنىڭ يىغىنلىرىغا مىنىستىرلار ۋە باشقا دۆلەت ئەرباپلىرىنىڭ قاتناشماسلىقى، تەبرىك تېلېگراممىلىرى ئەۋەتمەسلىكى، بۇ يىغىنلاردا شەرقىي تۈركىستان بايرىقى ئىشلەتمەسلىكى، چىن بايرىقىنى كۆيدۈرۈشنىڭ توسۇلۇشى قاتارلىق مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

مەسىلىنىڭ تۈركىيە نۇقتىسىدىن پەيدا قىلغان تۆۋەندىكىدەك چىگىشلىرى بار :

بىرىنچى، شەرقىي تۈركىستان پۈتۈن خەلقارا تەشكىلاتلارنىڭ دوكلاتلىرىدا كۆرسىتىلگىنىدەك، ئىنسان ھەقلىرىنىڭ جىددىي دەپسەندە قىلىنىشىغا سەھنە بولماقتا. تۈركىيە «ئۇرۇق - تۇققانلىق رىشتىسى» نىڭ تەسىرىدە بۇ خىل دەپسەندە قىلىنىشلارغا قاراپ تۇرمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىش بېسىمىغا توغرى كەلدى.

ئىككىنچىسى، پ ك ك (تېرروزىستلار) مەسىلىسى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتلىك. تۈركىيە چەتئەللەردىكى پ ك ك نى قوللاپ تۈركىيەنىڭ تۇپراق پۈتۈنلىكىگە تەھدىت قىلغانلارغا قانداق كەسكىن مۇئامىلە قىلغان بولسا، چىنمۇ تۈركىيەگە نىسپەتەن خاتىرجەمسىزلىكىنى ئەينەن ئىپادىلەۋاتىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا چېچەن مەسىلىسى بار. روسىيەگە قارشى مۇستەقىللىق ئۇرۇشى قىلىۋاتقان بۆلگۈنچى چېچەن گۇرۇپپىلىرىنىڭ ئۆتكەندە تۈركىيەدىكى رەسمىي دۆلەت قانالىرىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەنلىكى، بۇ گۇرۇپپىلارغا پۇل ۋە قورال ياردەم قىلىنغانلىقى سىر ئەمەس.

روسىيە ، بۇ قوللاشلارنى تۇپراق پۈتۈنلىكىگە قىلىنغان تاجاۋۇز ھېسابلاپ، تۈركىيەدىكى پ ك ك مەسىلىسى بىلەن پاراللېلاشتۇرۇپ، ئارقىدىنلا پ ك ك كارتىنى ئوينىغان ئىدى.

تۈركىيە چېچەن بۆلگۈنچىلىرىگە بەرگەن ياردەمنىڭ بەدىلىنى تەستە ئۆتكەندىن كېيىن، بۇ قېتىم چىن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردە ئوخشاش بىر يول دوخمۇشىغا كېلىپ قالدى. (ئا . ئىلتەبىر تەرجىمىسى)

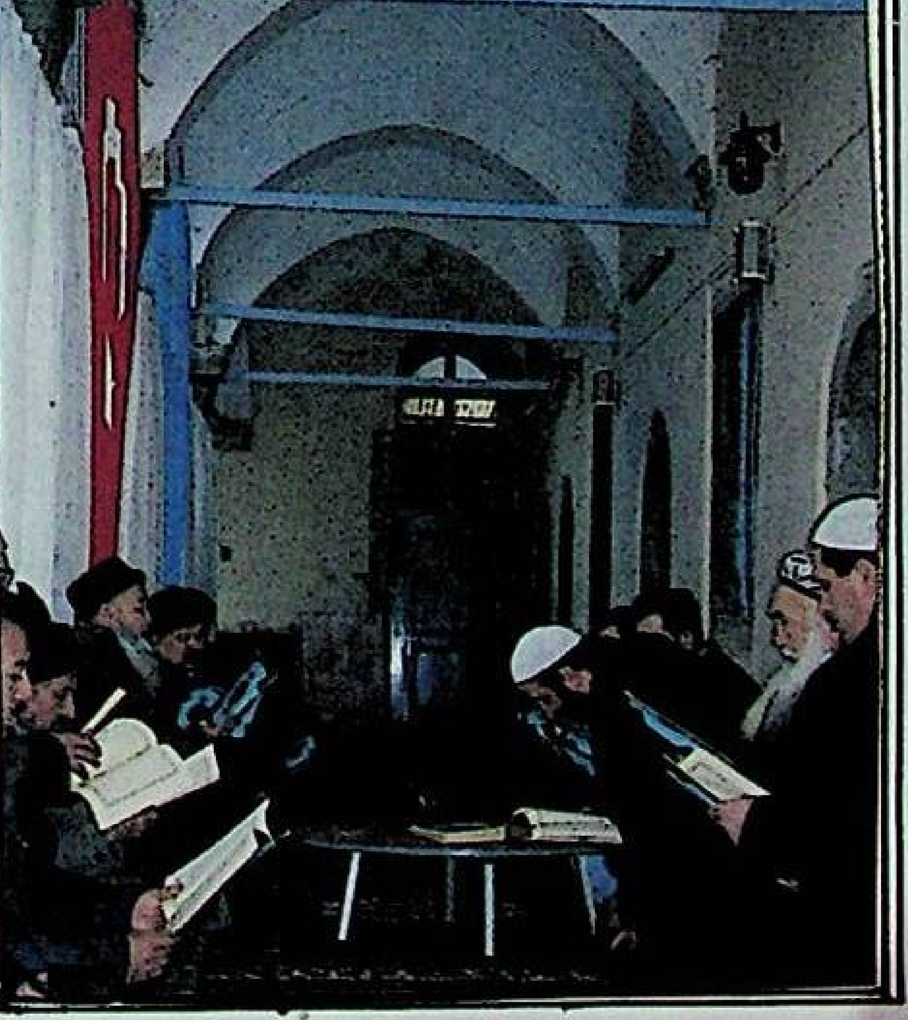

6 - فېۋرال كۈنى ئىستانبۇلدا شەرقىي تۈركىستان شېھىدلىرى ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلگەن قۇرئانى كەرىم ، مەۋلۇدى شەرىفتىن بىر كۆرۈنۈش .

خىتايدا ئۇيغۇرلارغا ياتاق يوق

ئەسلىدە يوشۇرۇن ئىجرا قىلىنىۋاتقان - ئىچكى ئۆلكىلەردە ئۇيغۇرلارغا مېھمانخانىلاردا ياتاق بەرمەسلىك بەلگىلىمىسى يېقىندىن بۇيان ئاشكارا ھالدا ئىجرا قىلىنماقتا. بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە ھەرقانداق بىر ئۇيغۇرنىڭ مېھمانخانىدا يېتىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا ئۇيغۇرلار يۇقارقى شەھەرلەردە شەخسلەرنىڭ ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرماقتا.

تۈرك دۇنياسى تەتقىقات ۋەقپى باشلىقى تۇران يازان ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزى ئەدەبىيات بۆلۈمى باشلىقى ساۋۇت موللائاۋۇدۇن شەرىپىگە زىياپەت بەردى.

خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ رەھبىرى ۋېي جىڭشېڭ

شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە توختالدى

تۇرىۋاتىدۇ. مېنىڭچە بۇ ئىككى تۈر مۇجادىلە پەرقلىقتۇر. شۇڭا بىز كوممۇنىست خىتايغا قارشى كۆرەشتە بىرلىشىشىمىز لازىم. ئەگەر شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە موڭغۇلىستاندىكى خىتايلار بىلەن مىللىي مۇستەقىللىق كۈچلىرى بىرلىشىپ كوممۇنىستلارغا قارشى كۆرەش قىلسا، كوممۇنىست خىتايلارنى ئاغدۇرۇش تېخىمۇ تېزلىشىدۇ. ئەگەر كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلسا، پۈتۈن خەلقنىڭ ئۈمىد ۋە ئارزۇلىرى تامامەن ئەمەللىشىدۇ» .

بۇ يىل 21 - فېۋرال چەتئەللەردىكى خىتايلارنىڭ ئاتاغلىق دېموكراتىك رەھبىرى ۋېي جىڭشېڭ گېرمانچە نەشر قىلىنغان «ئىگىلمەس ئادەم» ناملىق كىتاۋىنى تونۇتۇش ئۈچۈن گېرمانىيەگە بارغىنىدا، ميۇنخېندىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئۇيغۇر ئاخبارات تورىدىكىلەر بىلەن سۆھبەتلەشكەندە مۇنداق دېدى : «شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي دېموكراتىك ھەرىكىتى كەڭ ئاساسقا ۋە كۈچلۈك كادىرلار قوشۇنىغا ئىگە. ئەپسۇسكى، ئاز سانلىقلار رايونلىرىدىكى كوممۇنىست خىتايغا قارشى ھەرىكەتلەر ئىككىگە بۆلۈنگەن ھالەتتە تۇرماقتا. بىرى شۇ رايوندا ياشاۋاتقان يەرلىك خەلقلەرنىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى، يەنە بىرى شۇ رايوندىكى خىتايلارنىڭ ئۆز ھۆررىيىتى ۋە دېموكراتىك ھەقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىلىۋاتقان كۆرەشلىرىدىن ئىبارەت. ئەمما خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ كۈشكۈرتكۈچى تەشۋىقاتلىرى نەتىجىسىدە، بۇ ئىككى گۇرۇپپا بىر - بىرىگە قارشى ئۇ شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى شىددەتلىنىۋاتقان كۆرەشلىرىگە نىسپەتەن مۇنداق دېدى : «شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان قوراللىق كۆرەشلىرى ، مېنىڭچە، ھەقلىق بىر مۇجادىلىدۇر. بۇ خىل قوراللىق مۇجادىلىلەر پەقەتلا شەرقىي تۈركىستاندىلا ئەمەس، خىتاينىڭ باشقا رايونلىرىدىمۇ يۈز بەرمەكتە. مەن ئەلۋەتتە بۇ خىل مۇجادىلىلەرنىڭ ھەر مىللەتنىڭ ئىش بىرلىكى دائىرىسىدە ئېلىپ بېرىلىشىنى ئارزۇ قىلىمەن. مەن خىتاينىڭ ئىچى ۋە تېشىدىكى كۆپ ساندىكى خەلقنىڭ ، بىرلا ۋاقىتتا، خىتاي دېموكراتىك كۈچلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش مۇجادىلىسىنى قوللايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن» .

ۋېي جىڭشېڭ ئاخىرىدا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ، خىتاي دېموكراتىك تۈزۈمگە ئۆتكەندىن كېيىنكى ئەھۋالىنى باھالاپ مۇنداق دېدى : «پۈتۈن مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەققى، ئەڭ ئاساسىي ھوقۇقلىرىنىڭ بىرىدۇر . ئەگەر خىتايدا دېموكراتىيە ئەمەللەشسە، يالغۇز شەرقىي تۈركىستان خەلقىلا ئەمەس، خىتايدىكى بارلىق ئېتنىك گۇرۇپپىلار ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەققىگە ئىگە بولىدۇ. بۇ خىتاي دېموكراتىك ھەرىكىتىنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنىڭ بىرسى» . ۋېي جىڭشېڭ يەنە «خىتاي دېموكراتىك كۈچلىرىنىڭ، يۇرت تېشىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى بىلەن ئىش بىرلىكى قۇرۇپ، دۈشمەنگە بىرلىكتە قارشى تۇرۇش تاكتىكىسى ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى» نى تەكىتلىدى.

خىتايدا ئۇيغۇرلار تۇتقۇن قىلىنماقتا

بۇ يىل 12 - يانۋار كۈنى گۈيجۇ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى گۈيياڭ شەھىرىدىكى جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى بىناسىدا دەھشەتلىك پارتلاش يۈز بېرىپ، 13 كىشى ئۆلگەن. ئەتىسى بۇ شەھەردە دېموكراتىيە تەلەپ قىلغۇچى 10 مىڭدىن ئارتۇق خەلق كوچىلارغا چىقىپ نامايىش قىلدى. بۇ ۋەقەدىن كېيىن گۈيجۇدا تىجارەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى تۇتۇلۇپ تۈرمىگە تاشلانغان. خىتاينىڭ شىجياجۇاڭ شەھىرىدە ئۈزۈم سېتىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۈزۈملىرى خىتايلار تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنىپ، 24 ئەر ۋە 7 ئايال بولۇپ جەمئىي 31 ئۇيغۇر قولغا ئېلىنغان.

خىتاي تۈرمىلىرىدىكى قىرغىنچىلىق ۋەھشىلەشمەكتە

ئۈرۈمچىدىكى باجاگۇڭ ۋە لىيۇداۋان تۈرمىسىدىكى گۇندىپايلار يېقىندا 28 نەپەر سىياسىي جىنايەتچىگە مەخسەتلىك ھالدا تاماق بەرمەي ئاچ قويۇش جازاسىنى ئىجرا قىلىپ ، ئۇلارنى ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرىۋەتكەن ھەمدە ئائىلىلىرىگە ئۇلارنى ، تۈرمىدىن قاچقانلىقى ئۈچۈن ئېتىپ تاشلىغانلىقىنى ئۇقتۇرغان.

7 - يانۋار كۈنى ئۈرۈمچىدىكى 14 تۈرمىدىن جەمئىي 320 نەپەر مەھبۇس يوشۇرۇنلۇقچە سىچۈەندىكى تۈرمىگە يۆتكەپ كېتىلگەن.

1950 ـ يىللاردىن بېرى شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرى

ئاپتورى ۋاڭ داۋېي (ئالدىنقى پوست ژورنىلى ماقالىسى 1998ـ يىل 11 ـ ئاي)

تەھرىردىن : بۇ ماقالا بىر خىتاي ەرىپىدىن يېزىلغان . شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەرىكەتلەرگە خىتاي كۆزى بىلەن باھا بېرىلگەن. ئاتالغۇلارمۇ خىتايلارنىڭ نەزىرى بويىچە ئىلىنغان. تەنقىدى پايدىلىنىشىڭلارنى سورايمىز.

بۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، پانتۈركىزىم ۋە پانئىسلامىزىمنىڭ شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشى بىلەن تەڭ، شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق ھەرىكىتىمۇ بىر يەسىيىپ، بىر كۆچىيىپ تۇردى. 30 ـ ، 40 ـ يىللاردا شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچىلەر ئىككى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇردى. بۇ ئىككى جۇمھۇرىيەتنىڭ مەۋجۇدىيىتى گەرچە قىسقا بولسىمۇ، لىكىن ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرى ھىلىغىچە مەۋجۇت بولماقتا.

50 ـ يىللاردا شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى قوزغىلاڭلار

شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ قوزغىلاڭلىرى كۆپىنچە جەنۇبى شىنجاڭدا ۋە شىمالدىكى غۇلجىدا پارتلىغان. بۇنىڭ تارىخى سەۋەبى بار. تارىختىكى ئىككى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى بۇ جايلاردا قۇرۇلغان. بىرى 30 ـ يىللاردا قەشقەر، خوتەنلەردە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى. يەنە بىرى 1944 ـ يىلى ئىلى، چۆچەك، ئالتاي رايونىدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى. 50 ـ ، 60 ـ يىللاردا قەشقەر، خوتەن، غۇلجىلاردا پارتلىغان قوزغىلاڭلار 30 ـ ، 40 ـ يىللاردىكى تارىخنىڭ كېيىنكى تەسىرلىرى. مەمتىمىن بۇغرا شىنجاڭدا پانتۈركىزىم بىلەن پانئىسلامىزىمنى پەيدا قىلغان ۋەكىللەرنىڭ بىرى. 1931 ـ يىلى قۇمۇلدا قوزغىلاڭ پارتلىغاندا گەنسۇدىكى ماجۇڭيىڭ شىنجاڭغا كىرىپ قوللىدى. شىنجاڭدىكى ھەربى ھاكىمىيەت شىڭ شىەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ھەل قىلغۇچ جەڭ باشلىغاندا، مەمتىمىن بۇغرا پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئەنگلىيەگە تايىنىپ ، ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى. ماجۇڭيىڭ چېكىنىپ قەشقەرگە كەلگەندە، ئۇلارنى يوقاتتى. مەمتىمىن بۇغرا قېچىپ كەتتى. ئۇ 40 ـ يىللاردا شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستلىرى شىنجاڭغا كىرىشتىن ئىلگىرى يەنە قېچىپ كەتكەن مەمتىمىن بۇغرانىڭ ، خوتەندىن ئۆتكەندە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان ئادىمى ئابدۇلھىمىت داموللام 1954 ـ يىلى قوزغىلاڭ كۆتىرىپ ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرماقچى بولدى. بۇ قوزغىلاڭچىلار خوتەن ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلىشتىن ئىلگىرى باستۇرۇلدى. بۇ ۋەقەدىن بىر يېرىم يىل ئۆتۈپ، خوتەن ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدا ئوخشاش ۋەقەلەر كۆپ قېتىم يۈز بەردى. ئۇ چاغلاردا ، 30 ـ يىللاردا شەرقىي تۈركىستان جىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرغان كىشىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ھايات ئىدى. شىنجاڭدا يەر ئىسلاھاتى يۈرگۈزۈلىۋاتقاندا قوزغىلاڭنىڭ شۇئارى : كوممۇنىستلار

مۇسۇلمانلارنىڭ يەرلىرىنى تارتىۋالدى ، بولۇپ، ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ خەنزۇلارنى ئاساس قىلغان كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى تۇرۇش كەيپىياتىدىن پايدىلانغان ئىدى.

60 ـ يىللاردىكى ئىلى ـ چۆچەك ۋەقەسى ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيىسى

سوۋېت ئىتتىپاقى 1944 ـ يىلى ئامرىكا بىلەن ئەنگلىيەنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى توسۇش مەقسىدىدە، پانتۈركىزىم ۋە پانئىسلامىزىمنىڭ شىنجاڭدىكى رولىدىن پايدىلىنىپ، غۇلجا شەھرىدىكى مۇسۇلمانلارنى قوزغىلاڭ كۆتىرىشكە قۇترىتىپ، ئۇلارنىڭ ئىلى ، چۆچەك ۋە ئالتاي رايونلىرىنى ھۇجۇم قىلىپ ئىگەللەپ ئىلىشىغا ياردەم بەردى ھەمدە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇرۇپ بەردى. 1945 ـ يىلى جۇڭگو ـ سوۋېت شەرتنامىسىنى ئىمزالاش ۋاقتىدا، ستالىن بۇ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى ئالماشتۇرۇش ۋاستىسى قىلىپ، جۇڭگونى تاشقى موڭغولىينى ئېتىراپ قىلىشقا زورلىدى. شۇندىن كېيىن سوۋېت شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىدىكىلەرنىمۇ جۇمھۇرىيەتتىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇرلاپ، گومىنداڭ بىلەن بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇشقا زورلىدى. ئەمما 3 ۋىلايەت ئىزچىل ھالدا روسلارنىڭ كونتروللىقىدا بولۇپ كەلدى. 1949 ـ يىلى سوۋېت 3 ۋىلايەتنى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا تاپشۇرۇپ بەردى. شۇندىن كېيىن 20 نەچچە يىلغىچە سوۋېتنىڭ تەسىرى شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچى پائالىيەتلەر بىلەن زىچ گىرەلىشىپ كەتتى. 1962 ـ يىلى 4 ـ ئايدا غۇلجا ، چۆچەك رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر كۆپلەپ سوۋېتكە قاچتى. خەلقلەر 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى غۇلجىدىكى ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىنى پاچاقلاپ تاشلىدى. مانا بۇ ئىلى ـ چۆچەك ۋەقەسى . بۇ ۋەقە سوۋېت بىلەن مۇناسىۋەتلىك. جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتى يىرىكلەشكەن ۋە چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش جەريانىدا، شۇنىڭدەك ئاچارچىلىق يۈز بەرگەن ۋاقىتتا بۇ ۋەقە يۈز بەردى. سوۋېتنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسى كۆپلەپ سوۋېت پاسپورتى تارقاتتى ۋە چېگرىسىنى ئېچىۋەتتى. جۇڭگو پۇخرالىرىنى قوبۇل قىلدى. سوۋېتكە قاچقانلارنىڭ كۆپىنچىسى شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىلچىلىرىنىڭ تايانچ ئۇنسۇرلىرى بولدى.

مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى دەۋرىدە شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيىسى شىنجاڭدا تەشكىللەندى. ئۇلار سوۋېتكە تايىنىپ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنى پىلانلىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيىسى 40 ـ يىللاردىكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدە قۇرولغان پارتىيىنىڭ ئىسمى. بۇ پارتىيەنىڭ نۇرغۇن تايانچلىرى ئەينى ۋاقىتتىكى خ ئى پ نىڭ ئەزالىرى ئىدى. بۇ پارتىيىنىڭ

78 ئاساسى قاتلام تەشكىلاتى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا يېيىلغان . بۇ 1949 ـ يىلدىن بېرى شىنجاڭدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىلچىلىرىنىڭ ئەڭ چوڭ يەر ئاستى تەشكىلاتى.

مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى قالايمىقانچىلىقى شەرقىي تۈركىستانچىلارغا شارائىت ھازىرلاپ بەردى. مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا كىشىلەرنىڭ تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش ھوقوقى بارئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيىسى ئادەتتىكى ئاممىۋى تەشكىلاتلار قاتارىدا تەرەققى قىلدى. ئۇلار پىلانلىق تۈردە قۇراللىق ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ، كۆپلەپ قۇرال يىغىپ، ھاكىمىيەتنى قۇراللىق تارتىۋىلىش پىلانىنى ۋە تەييارلىقىنى قىلدى. بۇ پارتىيەمۇ سوۋېتنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. سوۋېت جاسوسلۇق ئورگانلىرى كۆپ قېتىم جاسوس كىرگۈزۈپ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيىسى بىلەن ئالاقىلاشتى. ئاخۇنوپ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيىسىنىڭ يولىيورۇقى بويىچە، قۇراللىق قوشۇنلارنى يېتەكلەپ قەشقەردىن سوۋېت چېگرىسىغا قاراپ ئىلگىرىلەپ بازا قۇرۇپ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنى پىلانلىدى. ئۇنىڭ قۇراللىق كۈچلىرى چېگرىغا قاراپ كېتىۋاتقاندا يولدا توسۇپ يوق قىلىندى.

ئىسلاھات ، ئېچىۋېتىش ۋە 90 ـ يىللاردىكى شىنجاڭ قوزغىلاڭلىرى

1990 ـ يىلى 4 ـ ئايدا قەشقەرنىڭ جەنۇبىدىكى ئاقتۇنىڭ بارىن كەنتىدە زەيىندىن يۈسۈپ باشچىلىقىدىكى « ئىسلام غازاتچىلىرى » قوزغىلاڭ كۆتەردى. ئۇلار كەنت ھۆكۈمىتىنى ئىگەللىۋىلىپ « شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى » نى قۇردى. قوزغىلاڭ 2 ـ كۈنى باستۇرۇلدى. بۇ ئىسلاھات ، ئېچىۋېتىش سىياستىدىن كېيىن شىنجاڭدا يۈز بەرگەن كۆلىمى ئەڭ چوڭ بىر قېتىملىق قوزغىلاڭ بولدى.

1997 ـ يىلى 2 ـ ئايدا غۇلجىدا خەنزۇلارغا قارشى نامايىش يۈز بەردى. بۇ قوزغىلاڭدا 8 ئادەم ئۆلدى، 100 دىن ئارتۇق ئادەم يارىدار بولدى. بۇ 1962 ـ يىلدىن بېرى غۇلجىدا يۈز بەرگەن بىر قېتىملىق خەنزۇلارغا قارشى ئەڭ چوڭ قۇراللىق ھەرىكەت بولدى. ئىسلاھات ، ئېچىۋېتىشتىن بېرى شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭلارنىڭ كۆلىمى زور بولۇپ 50 يىلدىن بېرى شىنجاڭ تارىخىدا يۈز بەرمىگەن چوڭ ئىشلار يۈز بەردى. بۇ بىر نەچچە يىلدىن بېرى شىنجاڭدا ئىسلامىيەتنىڭ تىرىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئىسلاھات ، ئېچىۋېتىشتىن ئىلگىرى شىنجاڭ نىسپەتەن تاقاق ئىدى. چەتئەللەردىكى پانتۈركىست، پانئىسلامىستلار شىنجاڭغا كىرەلمەيتتى. ئېچىۋېتىش شىنجاڭنىڭ « شەرقىي تۈركىستان ھەرىكىتى » نى تەرەققىيات شارائىتىغا ئىگە قىلدى. خۇياۋباڭ شىنجاڭدا ئالاھىدە كەڭچىلىك سىياستى قوللاندى. بۇمۇ ئىسلامىيەتنىڭ شىنجاڭدا كۈچىيىشىگە شەرت ھازىرلاپ بەردى.

شىنجاڭدا يېقىندىن ياسالغان ۋە رىمونت قىلىنغان مەسچىتلەر بىردىنلا كۆپىيىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ قەشقەر رايونىدا ھەر 30 نەچچە ئائىلە مۇسۇلمان ئۇيغۇرغا بىردىن مەسچىت توغرى كېلىدۇ. بۇ سان 1979 ـ يىلدىكىگە قارىغاندا 6 ھەسسە ئېشىپ كەتتى. ئەمما نىڭشادا 160 ئۆيلۈككە بىردىن مەسچىت توغرى كېلىدۇ. شىنجاڭدا يەنە تەشدىقلانمىغان دىنى مەكتەپ ۋە دىنى نەشرىياتلار بارلىققا كەلدى ھەمدە كۆچەيدى. ئىسلامىيەتنىڭ تىرىلىشى شىنجاڭدا دىنى باشقۇرۇشقا زور توسالغۇلارنى ئېلىپ كەلدى. ئىسلام شۇئارى ئاستىدا پانتۈركىزم ، پانئىسلامىزىمنى تەشۋىق قىلىدىغان ماتىرىياللار كەڭ كۆلەمدە تارقىتىلدى. بەزى ئاخۇنلار ۋەزى ئېيتقاندا سىياسەتكە ئارىلىشىپ ھۆكۈمەتكە جاھات ئېلان قىلدى.

غەربى ئاسىيادىكى كۆپىيىۋاتقان پانئىسلامىست گۇروھلار شىنجاڭدىكى ئىسلامى گۇروپپىلارغا ياردەم قىلدى. 1990 ـ يىلى ئېچىلغان دۇنيا ئىسلام بىرلىكى يىغىنى «چوقۇم شەرقىي تۈركىستاننىڭ 90 ـ يىللاردا ئازات بولىشىغا ياردەم قىلىش » شۇئارىنى ئوتتۇرىغا قويدى. تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى شىنجاڭدىكى ياشلارنى چەتئەلگە چېقىپ دىنى ئوقۇشقا قۇتراتتى. ئۇلار « شەرقىي تۈركىستان ئازات بولغاندا بۇ ئوقوغۇچىلار ئىسلام دىنى كادىرلىرى بولىدۇ » دىدى. ئۇلار يەنە شىنجاڭدا دىنى مەكتەپلەرنى ئېچىپ ، دىنى ئىزباسارلارنى تەربىيەلىدى. بارىندىكى قوزغىلاڭنىڭ ئاساسلىق كىشىلىرىنىڭ ھەممىسى ئەشۇ دىنى مەكتەپلەرنىڭ تالىپلىرى ئىدى. ئافغانىستاندىكى تالىپلارنىڭ ھەرىكەتلىرىمۇ شىنجاڭغا تەسىر كورسەتمەي قالمايدۇ. ھازىر مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇر ياشلىرى ئافغانىستان پارتىزانلىرى ئىچىدە تەلىم ـ تەربىيە ئىلىۋاتىدۇ. بۇلار ئۇرۇش تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىپ ، شىنجاڭغا قايتىپ جاھات قىلىش تەييارلىقىنى كۆرۈۋاتىدۇ. شىتجاڭدىكى قوزغىلاڭلاردا ئىشلىتىلگەن قۇراللارنىڭ كۆپ قىسمى ئافغانىستاندىن كىرگەن.

شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئاپتونوم رايونى، شۇنىڭدەك ئىسلام دۇنياسىنىڭ بىر قىسمى. ئىسلام ئالىمىنىڭ، پانتۈركىزم، پانئىسلامىزم ۋە چەتئەل كۈچلىرىنىڭ ئارىلىششى، شىنجاڭ رايونىدا چىقىدىغان قوزغىلاڭلارنىڭ تاشقى ئامىللىرى ھىساپلىنىدۇ. شىنجاڭ تارىخىدىكى ئىككى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيەتلىرى چەتئەل كۈچلىرى (ئەنگلىيە، سوۋېت ۋە ئىسلام كۈچلىرى) نىڭ ، جۇڭگونىڭ ئىچكى قالايمىقانچىلىقلىرى (ياپونغا قارشى ئۇرۇش ۋە ئىچكى ئۇرۇش) نىڭ مەھسۇلى ھىساپلىنىدۇ. ھازىر ئېچىۋېتىلگەن شىنجاڭنى چەتئەلدىن ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ، شۇنىڭدەك تارىخى تەسىرلەرنىمۇ يوق قىلىۋەتكىلى بولمايدۇ. ئۇزۇن مەزگىلگىچە شىنجاڭدا چوڭ ـ كىچىك قوزغىلاڭلار داۋاملىششى مۇمكىن. پەقەت جۇڭگودا قالايمىقانچىلىق چىقمىسلا، بىر يېڭى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مەيدانغا كېلەلمەيدۇ.

ئادرىس : تۈركىيە ئىستانبۇل شەھزادە باشى
دەدە ئەفەندى جاددىسى 4 ـ نومۇر. شەرقىي
تۈركىستان ئىستىقلال گېزىتى تەھرىر بۆلۈمى
تېلفون : 5263576 ـ 0212 5260855 ـ 0212
فاكس : 5318067 ـ 0212 5260972 ـ 0212